

"ויפגע במקום וילן שם"

יעקב אבינו גילה שהקב"ה נקרא "מקום" כי הוא קובע מקומו ותיקונו של כל נברא

בפרשתנו פרשת ויצא: "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה, ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא". ופירש רש"י: "ורבותינו (ברכות כו:) פירשו לשון תפלה (ירמיה ז-טז) ואל תפגע בי, ולמדנו שתיקן תפלת ערבית, ושינה הכתוב ולא כתב ויתפלל, ללמדך שקפצה לו הארץ".

וכתב ב"שפתי חכמים" בשם רבי אליהו מזרחי, כי לפי פירוש זה שיעקב תיקן תפלת ערבית, צריך לפרש: "ויפגע במקום", שהתפלל לפני הקב"ה שנקרא "מקום" לפי שהוא מקומו של עולם. ומקור הדבר במדרש (ב"ר סח-ט): "ויפגע במקום. רב הונא בשם רבי אמי אמר, מפני מה מכנים שמו של הקב"ה וקוראים אותו מקום, שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו".

הנה כי כן דבר בעתו מה טוב להתבונן: (א) מהו ביאור המדרש שהקב"ה נקרא "מקום" – על שם שהוא "מקומו של עולם" ואין עולמו מקומו. (ב) מדוע דוקא כאן אצל יעקב אבינו בשעה שתיקן תפלת ערבית, שעל כך נאמר: "ויפגע במקום", גילה יעקב אבינו שהקב"ה נקרא בתואר "מקום" על שם שהוא "מקומו של עולם", ולא מצינו תואר זה על הקב"ה כשתיקן אברהם אבינו תפלת שחרית וכשתיקן יצחק אבינו תפלת מנחה.

הקב"ה נותן מקום לקיום העולם

פתח דברינו יאיר לבאר כל זה, על פי מה שכתב המהר"ל מפראג ב"חדושי אגדות" (שבת קמה: ד"ה מפני שלא גלו) לבאר מה שנקרא הקב"ה "מקום" כי הוא "מקומו של עולם", והנה הדברים בלשון קדשו:

"דע כי הדבר שהוא יושב על מקומו, הוא הדבר שהוא מקוים [כלומר שיש לו קיום], כי הדבר [שהוא] גולה ממקומו אין לו חוזק, ולפיכך נקרא הישוב מקום והמ' נוספת, ושורש המלה קום, כי מקומו הוא קיום שלו. והוא יתברך שהוא חוזק כל הנמצאים וקיומם, נקרא בשביל זה מקום על שם שהוא נותן קיום לכל".

ביאור דבריו כי "מקום" הוא מלשון "מקיים", כי המקום נותן קיום לדבר שנמצא בו, שהרי כל נברא צריך מקום להימצא בו. אבל אצל הקב"ה שברא את העולם ומחיה אותו תמיד, ככתוב (נחמיה ט-י): "ואתה מחיה את כולם", ואם היה מסלק את חיותו היה כל העולם מתבטל, לא שייך לומר שהעולם הוא מקומו, כאילו הוא יתברך צריך מקום להימצא בו, אלא אדרבה הוא "מקומו של עולם", שנותן מקום וקיום למציאות העולם. וכן כתב רבינו הרמ"א ב"תורת העולה" (ח"ג פ"ד): "וכבר ידוע אמרם שהקב"ה מקומו של עולם, וסובל בכוחו העליונים והתחתונים, וממציאו האמתי, והיותו נותן חיים ומציאות לכל חי".

ויש להוסיף תבלין לבאר בדרך הפשט מה שהקב"ה הוא "מקומו של עולם", על פי מה שאמרו ישראל בשירת הים (שמות טו-יב): "נטית ימינך תבלעמו ארץ". ומצינו על כך חידוש גדול בפירוש רש"י: "נטית ימינך, כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים, לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה, וכן הוא אומר (ישעיה לא-ג) וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עוזר, משל לכלי זכוכית הנתונים ביד אדם, מטה ידו מעט והן נופלין ומשתברין".

ונראה לבאר דברי רש"י על פי מה שכתוב (ישעיה מח-ג): "אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים". הרי מבואר שהקב"ה ברא את העולם בשתי ידיו, ומזה נשכיל להבין כי מאחר שהקב"ה מחיה את כל הבריאה בבחינת: "ואתה מחיה את כולם", נמצא שהוא ממשיך להחיות את העולם בשתי ידיו. ועל כך מוסיף רש"י שהקב"ה מחזיק את העולם בשתי ידיו כדי להחיותו, ולמד כן ממקרא שכתוב: "נטית ימינך תבלעמו ארץ", ומפרש רש"י: "כשהקב"ה נוטה ידו הרשעים כלים ונופלים, לפי שהכל נתון בידו ונופלים בהטייתה".

נמצינו למדים מזה שכל העולם נתון כביכול בשתי ידיו של הקב"ה, עד כדי כך שהוא יתברך מנהיג את הנבראים בהטיית ידו לכאן ולכאן. ויש לומר כי זהו שאמר דוד המלך נעים זמירות

ישראל (תהלים קמה-טז): "פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון", כי באותן הידים שהקב"ה מחזיק את עולמו, בהן הוא משפיע פרנסה לכל הנבראים. וזהו שתקנו לומר (ברכת מודים): "על חיינו המסורים בידך". הנה כי כן הרווחנו להבין מה שנקרא הקב"ה "מקום" כי הוא "מקומו של עולם", שהרי כל העולם נמצא בידיו כאדם שנמצא באיזה מקום.

הקב"ה נקרא "מקום" כי הוא קובע "מקום" לכל נברא

חשבתי דרכי לבאר בדרך עבודה מה שנקרא הקב"ה בתואר "מקום" על שם שהוא "מקומו של עולם", על פי המבואר בספרים הקדושים ומקור הדבר בדברי רבינו האריז"ל (ע"ח שער א ענף א), כי כל שמותיו של הקב"ה הם לפי פעולותיו עם הנבראים, כי כשהוא פועל במדת הרחמים הוא נקרא בשם הוי"ה, כשהוא פועל במדת הדין הוא נקרא בשם אלקים, וכך כל שם הוא לפי אותה מדה שהקב"ה מנהיג בה את העולם באותה שעה.

מעתה יש לומר כי בכל מקום שמכנים את הקב"ה בשם "מקום" משום שהוא "מקומו של עולם", הרי זה בא ללמד שהקב"ה קובע לכל נברא את מקומו ואת מעמדו המיוחד בעולם, שיקבע את דירתו במקום פלוני, שיהיה עני או עשיר, גיבור או חלש, חכם או טיפש, הכל לטובת האדם כפי שגלוי וידוע לפניו יתברך, כי במקום זה ובמעמד זה יצליח האדם יותר להשלים את תיקונו ותפקידו בעולם הזה.

הנה כי כן יפתח לנו פתח להבין מה שנאמר דוקא כאן אצל יעקב אבינו בדרכו לחרן: "ויפגע במקום" - הוא הקב"ה "מקומו של עולם", כי כאשר ראה יעקב השינוי הגדול שחל אצלו בחיים, כי עד עתה בכל ס"ג שנותיו שהיה בבית הוריו ישב על התורה ועל העבודה, כמו שכתוב (בראשית כה-כז): "ויעקב איש תם יושב אהלים", ופירש רש"י: "אהלו של שם ואהלו של עבר", והנה פתאום נשתנה המצב שהיה מוכרח במצות

מדרש: "ויפגע במקום... מכנים שמו של הקב"ה וקוראים אותו מקום, שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו"

מהר"ל: "מקום" הוא מלשון "מקיים", לכן נקרא הקב"ה "מקום" כי הוא "מקומו של עולם" שמקיים את העולם

יסוד גדול הקב"ה נקרא "מקום" על שם "מקומו של עולם", כי הוא קובע לכל נברא את מקומו ומעמדו

אבודרהם: השם הוי"ה בכפילות האותיות:

" פעמים י, ה' פעמים ה, ו' פעמים ו, ה' פעמים ה' בגימטריא מקו"ם"

יתברך, אף שאין מתגלים כל כך החסדים, וכן בגלות הדומה ללילה גם כן צריך להחזיק עצמו מאוד באמונה, ולצפות לישועה ולהתפלל לו יתברך שמו שיושיענו ויגאלנו.

כי כיון שהכל מאתו יתברך, ורצון השי"ת הוא שיהיה האדם כעת במקום הזה, מסתמא גלוי לפניו יתברך שזה המקום לא יגרום שום מניעה ח"ו לעבודתו יתברך, רק המניעה הוא מצד האדם, לכך אמר המדרש שלא יהיה לבו חלוק על המקום שהוא שם, ועל זה התפלל יעקב אבינו ע"ה, שבכל מקום שיהיה לא יהיה לבו חלוק על המקום.

ולפי האמור יאירו עינינו להבין מדוע התפלל על דבר זה בשעה שתיקן תפלת ערבית, אשר ענין נלמד מכתוב זה: "ויפגע במקום", כי מאחר שיעקב אבינו תיקן תפלת ערבית בלילה להתפלל על חשכת הגלות, לכן "ויפגע במקום" התפלל לפני הקב"ה, שבכל מקום שיהיו ישראל אפילו בגלות יקבלו עליהם את עול מלכותו, ויאמינו באמונה שלימה שהקב"ה נקרא "מקום" על שם שהוא "מקומו של עולם" - שקובע לכל אחד מקומו מעמדו ומצבו הנצרך לתיקונו ותפקידו בעולם הזה.

וכבר כתבנו לבאר על פי האמור מנהג בני אשכנז לנחם את האבל בנוסח: "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים". וצריך ביאור מה שמכנים כאן את הקב"ה בתואר "מקום". אך לפי המבואר הענין הוא נפלא, כי מאחר שאנו רוצים לנחם את האבל על אחד משבעה קרוביו שנפטר, לכן אנו מזכירים בדברי הנחמה: "המקום ינחם אתכם".

פירוש הקב"ה שנקרא "מקום" על שהוא קובע לכל אחד המקום המיוחד לו, רק הוא יכול לנחם אתכם, כי הוא יודע מתי הגיע הזמן לשנות את מקום חיותו של האדם מהעולם הזה לחיי העולם הבא, "בתוך שאר אבלי ציון וירושלים", שגם להם קובע הקב"ה מתי לשנות את מקום הגלות למקום של גאולה.

מענה יאירו עינינו להבין מה שרמו יעקב שהקב"ה נקרא בתואר "מקום", דוקא כשתיקן תפלת ערבית על חשכת הגלות ככתוב: "ויפגע במקום", כי בכך ביקש יעקב אבינו ללמד את זרעו בני ישראל לדורות עולם, שגם כאשר ימצאו בחשכת הגלות ויגלו ממקום למקום, יתחזקו לעמוד כסלע איתן באמונתם בה', לזכור תמיד שהקב"ה נקרא "מקום" משום שהוא "מקומו של עולם" - שקובע לכל אחד את מקומו הראוי לו, אם כן ברור שהקב"ה השכיל להבין כי בזמן הגלות מקומם של ישראל הוא בגלויות, כדי שיתקנו ויבררו משם ניצוצי הקדושה וחלקי התורה הפזורים בכל העולם.

"שלא יהיה לבך חלוק על המקום"

נפלא לצרף סימוכין לרעיון זה מדבריו הקדושים של הרה"ק רבי אהרן מקארלין זי"ע בספר "בית אהרן" (פרשתנו ד"ה ויפגע במקום ה'ב), והנה הדברים בלשון קדשו:

"ויפגע במקום. ויפגע הוא לשון תפלה, שהתפלל לפני הקב"ה, שבכל מקום שיהיה שלא יהיה לבו חלוק על המקום, ובכל מקום יהיה לבו שוה עם המקום, כמו שאומרים בשם הרב הקדוש רבי שלמה קארליניר זצוק"ל, על מה דאיתא במדרש וכן פירש רש"י בחומש על פסוק (דברים ו-ה) ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך, פירוש שלא יהיה לבך חלוק על המקום.

ואמר הפירוש על המדרש, אשר בכל מקום שהוא - יעבוד את השי"ת, כי יש בני אדם כשהם באיזה מקום ואינם עובדים את השי"ת, אומרים שהמקום גורם, כי אם היה באיזה מקום אחר בודאי היה עובד להשי"ת, על זה אמר המדרש

רבקה אמו לקחת הברכות מיצחק, ועל ידי זה קפצה עליו רוגזו של עשו שביקש להורגו והיה צריך לברוח לחרן.

ועל כך התבונן מה זאת עשה ה' לי, שהייתי צריך לברוח מבית הורי שעסקתי שם בתורה יומם ולילה, ללכת לחרן לעבוד יומם ולילה אצל לבן הרשע. לכן כדי להתחזק: "ויפגע במקום" - פגע ונזכר במה שלמד בבית מדרשם של שם ועבר, שהקב"ה נקרא "מקום" כי הוא "מקומו של עולם" שקובע לכל נברא מקומו ומעמדו, ועל ידי זה התחזק שהקב"ה מקומו של עולם יודע, שהגיע הזמן שיעזוב את מקום בית הוריו וללכת למקום חדש בחרן, כי שם הוא המקום הנכון שיצליח להקים את בית ישראל.

יעקב אבינו תיקן תפלת ערבית להתפלל על חשכת הגלות

רחש לבי דבר טוב לבאר בזה מה שנזכר הקב"ה בשם "מקום", דוקא כאן כאשר תיקן יעקב תפלת ערבית ככתוב: "ויפגע במקום", לפי מה שביאר ב"זרע קודש" להרה"ק מראפשיץ זי"ע כאן הטעם שתיקן יעקב תפלת ערבית בברחו לחרן, על פי מה שכתב הרמב"ן פרשת לך לך (בראשית יב-ו): "אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא פרשת לך סימן ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים".

נמצא לפי זה כי ענין בריחתו של יעקב לחרן הוא רמו על הגלות, לכן תיקן דוקא אז תפלת ערבית בלילה כדי להתפלל על חשכת הגלות. וכן כתב הגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע ב"צדקת הצדיק" (אות ר): "אומרים בערבית אהבת עולם, נגד יעקב אבינו ע"ה שתיקן תפילת ערבית, והוא מדתו להיות גם בערב ועת חשכת הצרות האהבה בלתי ניתקת".

על פי האמור מבאר הרה"ק מראפשיץ מה שתקנו לומר בתפלת ערבית: "אמת ואמונה", ובלשון קדשו:

"סידרו לנו חכמינו ז"ל (ברכות יב.) לומר אמת ואמונה בלילה, על שם הכתוב (תהלים צב-ג) להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות, כי אף שחסדיו יתברך מתמידים בכל עת ובכל שעה, מכל מקום בלילה אין ניכרים כל כך חסדיו יתברך בהתגלות כמו ביום שמתגלים החסדים והאור, כמו שנאמר (שם קד-כג) תזרח השמש כו' יצא אדם לפעלו.

ולכן אנו מבקשים (שם צ-יד) שבענו בבוקר חסדך, שיהיה לנו חסדים מגולים בחינת בוקר, ולכן בלילה צריך להחזיק עצמו מאוד באמונתו

והנה כאשר נתבונן נשכיל להבין כמה מן החיזוק יש בזה לכל אחד מישראל, ללמוד מכאן לקח נשגב לכל דרכי החיים, שאפילו בשעה שאדם נמצא ח"ו בצרה גדולה, שאיבד ח"ו את פרנסתו וחשך עליו הלילה בבחינת: "אשר בדברו מעריב ערבים", ידע נאמנה ויאמין באמונה שלימה: "בחכמה פותח שערים", הקב"ה כבר פתח לו בחכמה שערים חדשים.

אמנם כן השערים הראשונים שהיו פתוחים עד הנה נסגרו, כי הקב"ה יודע שהאדם כבר השלים את תיקונום ולא תהיה לו שום תועלת שם, אבל תמורת זה פתח לו הקב"ה בחכמה שערים חדשים שלא היו פתוחים עד הנה, ולכן במקום להתרפק ולדפוק על השערים הראשונים שכבר נסגרו, יחפש את השערים החדשים ויתפלל לה' שיפקח את עיניו למצוא אותם, כמו שאמר דוד המלך (תהלים קיח-ט): "פתחו לי שערי צדק אבא במ אודה יה, זה השער לה' צדיקים יבואו בו". ובכך נשלם חלק הראשון של המאמר.

השם מקו"ם מתגלה ויוצא מד' אותיות השם

בדרך זו במסילה נעלה לאוהבי תורת הרמז, לבאר הטעם שנזכר בתורה שמו של הקב"ה "מקום" - "ויפגע במקום" כי הוא "מקומו של עולם", דוקא כאן כשתיקן יעקב תפלת ערבית על חשכת הגלות, על פי מה שמצינו לאחד מן הראשונים ה"אבודרהם" (סדר ההגדה ופירושה), שעמד על דברי בעל ההגדה של פסח: "ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל".

ומבאר בדרך רמז איך הקב"ה נרמז בשם "מקום", כי כאשר נכפיל את ד' אותיות השם הוי"ה, כל אות על עצמה הרי הם בגימטריא מקו"ם, הא כיצד, י' פעמים י' הם ק, ה' פעמים ה' הם כ"ה, ו' פעמים ו' הם ל"ו, ה' פעמים ה' הם כ"ה, בסך הכל הם קפ"ו כמספר מקו"ם, הרי מבואר כי השם מקו"ם יוצא מד' אותיות השם הוי"ה שהוא שמו של הקב"ה.

[ויש להעיר כי כבר מצינו רמז נפלא זה בתיקוני זוהר (תיקון מב פא): "ואיהו יקו"ק מקום אתקרי, והא אוקמוה מארי מתניתין דקוב"ה אתקרי מקומו של עולם ואין העולם מקומו... מקו"ם דסליק יקו"ק בחושבנא כגוונא דא, י' - ק', ה' - כ"ה כ"ה, ו' - ל"ו, סליק כלא קפ"ו כחושבן מקו"ם].

נמצינו למדים מזה כי שמו של הקב"ה מקו"ם - על שם שהוא מקומו של עולם - שורשו מד' אותיות השם הוי"ה. ונראה לבאר הענין בזה בדרך השווה לכל נפש, על פי מה שפירש רש"י (בראשית א-א): "בראשית ברא אלקים, ולא אמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת הרחמים

זרע קודש: יעקב תיקן תפלת ערבית להתפלל על חשכת הגלות, ולכן תקנו לומר: "אמת ואמונה כל זאת"

יעקב אבינו גילה בתפלת ערבית שהקב"ה נקרא "מקום", ללמדנו שהקב"ה קובע לטובתנו גם את "מקום" הגלות

חיזוק נפלא: "אשר בדברו מעריב ערבים", רומז על אדם שמרגיש כאילו הקב"ה החשיך לו את חשכת הלילה

"בחכמה פותח שערים" - כל פעם שהקב"ה סוגר לאדם שערים, ידע נאמנה שהקב"ה פותח לו שערים חדשים

הזמנים", מאור הבהיר של היום לחשכת הלילה של הגלות, "ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו", שמסדר בשמים את הכוכבים במשמרותיהם להתאימם להנהגת הגלות, והכל לטובתם של ישראל כדי לפתוח להם שערים חדשים בגלות.

אצל יעקב אבינו נתקיים: "בחכמה פותח שערים"

ועתה בא וראה כי רעיון נשגב זה מתאים להפליא עם יעקב אבינו, לא רק באופן כללי על מה שתיקן תפלת ערבית על חשכת הגלות, ששם פתח הקב"ה שערים חדשים של תיקונים, אלא גם על החיים הפרטיים של יעקב עצמו, שישב בתחילה באורו של עולם על התורה ועל העבודה בבית הוריו, והנה נהפך עליו הגלגל ונתקיים אצלו: "אשר בדברו מעריב ערבים", שחשך עליו עולמו, והיה צריך לברוח לחרן לעבוד אצל לבן הארמי.

אולם למעשה נתקיים אצלו גם: "בחכמה פותח שערים", שפתח לו הקב"ה שערים חדשים בחרן שהיו סגורים עד הנה, שיוכל להוציא מחרן את האמהות הקדושות רחל ולאה, שהיו שביות בביתו של לבן הארמי שורש הטומאה, והוליד שם את בניו השבטים הקדושים שמהם יצאו כלל ישראל עד סוף כל הדורות, וכדי להשיג זה: "ובתבונה משנה עתים", שינה הקב"ה את עת ישיבתו בבית הוריו ברומו של עולם לעת הגלות בחרן, והכל לטובה כדי לבנות את בית ישראל.

וכל זה מתקשר למה שכתוב: "ויפגע במקום", שתיקן יעקב תפלת ערבית על חשכת הגלות, והתפלל לה' שיזכרו ישראל גם בגלות שהקב"ה נקרא "מקום" כי הוא "מקומו של עולם", שקובע לכל אחד את מקומו הראוי לו להשלים את תיקונו, ולכן בהתאם לכך תיקנו חכמינו ז"ל בתפלת מעריב: "אשר בדברו מעריב ערבים", שאפילו בשעה שנדמה לנו שהקב"ה החשיך את הלילה, נזכור תמיד: "בחכמה פותח שערים".

"אשר בדברו מעריב ערבים" בחכמה פותח שערים"

נראה כי על פי יסוד האמור שיעקב תיקן תפלת ערבית בלילה להתפלל בו על חשכת הגלות, יפתח לנו שערי אורה להבין מה שתיקנו חכמינו ז"ל מתקני התפלות ברכה ראשונה של תפלת ערבית: "אשר בדברו מעריב ערבים, בחכמה פותח שערים, ובתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים, ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו". וצריך ביאור להבין הקשר בין "מעריב ערבים" ובין "בחכמה פותח שערים" על איזה שערים מדובר כאן.

אך לפי האמור נראה לומר כי חכמינו ז"ל ביקשו לחזק בכך את ישראל בחשכת הגלות, לבל יפלו בתהום היאוש שהפילם הקב"ה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא של הגלות, אלא ידעו נאמנה שהקב"ה "מקומו של עולם", מגלגל ומסבב את ישראל ממקום למקום לטובתם, כדי שישלימו בכך את תיקונם בגלות, כמאמרם (פסחים פז): "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים". וביאר רבינו האריז"ל (שער המצות פרשת עקב) שהכוונה בזה על ניצוצי קדושה הטמונים בין האומות, והם מתבררים וחוזרים אל הקדושה על ידי עבודת ה' של ישראל.

הנה כי כן זהו פירוש התפלה: "אשר בדברו מעריב ערבים", בדיבורו הקשה סילק הקב"ה את אור הבהירות של ישראל בתפלתם והביא עליהם את חשכת הגלות, אולם עלינו לדעת: "בחכמה פותח שערים", באותה שעה שהקב"ה "מעריב ערבים" הוא "פותח שערים" חדשים שלא היו פתוחים עד הנה, כי בגלות ישנם תיקונים וביירוים חדשים שלא היה בזמן שבת המקדש היה קיים.

"ובתבונה משנה עתים", כדי לפתוח שערים אלו משנה הקב"ה את העתים, מהעת של מלכות ישראל בתפלתם לעת של גלות, "ומחליף את

ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב (בראשית ב-ד) ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים."

מבואר מזה כי לולי השם הוי"ה שהקדים הקב"ה לשם אלקים לא היה העולם יכול להתקיים, נמצא לפי זה כי הקב"ה מקיים את העולם על ידי ד' אותיות השם שהוא מדת הרחמים, הנה כי כן הרווחנו להבין בדרך נפלא, מדוע שמו של הקב"ה מקו"ם על שם שהוא "מקומו של עולם", יוצא ומתגלה דוקא מתוך ד' אותיות השם הוי"ה, כי הקב"ה מקיים את העולם בכך ד' אותיות השם מדת הרחמים שהקדים למדת הדין.

השם הוי"ה מסתתר באותיות מקו"ם

אמנם לפי זה יש מקום לשואל לשאול בצדק, מאחר שהשם מקו"ם שורשו מן השם הוי"ה, מדוע אנו מכנים את הקב"ה בתואר מקו"ם ולא בשם הוי"ה עצמו. ונראה לבאר הענין בזה, כי הן אמת שהקב"ה ברא את העולם וגם מקיים אותו בשם הוי"ה שהקדים לשם אלקים, אולם הלא ידוע כי אי אפשר להשיג את האור הגדול של השם הוי"ה בלי התלבשות, ומטעם זה אסור להזכיר את השם הוי"ה באותיותיו כי אם בקריאתו אדני, ומזה נשכיל להבין כי אי אפשר שיברא "מקום" גשמי בעולם הזה מהשם הוי"ה בלי התלבשות וצמצום.

עוד זאת נקדים מה שכתב בעל התניא ב"שער היחוד והאמונה" (פרק א), כי כל פרטי הנבראים כמו הדומם הצומח והחי, אינם יכולים לקבל את חיותם מהאותיות של עשרה מאמרות עצמם, כי אם על ידי חילוף האותיות שזה גורם לצמצום את האור ממדרגה למדרגה, עד שגם הנברא השפל יכול לקבל את חיותו משם.

מעתה ירווח לנו להבין מה שברא הקב"ה את המקום של העולם, על ידי כפילות ד' האותיות של השם הוי"ה אות על אות שעולה בגימטריא מקו"ם, כי אי אפשר לברוא "מקום" גשמי מהשם הוי"ה עצמו כי אם על ידי חילוף והתלבשות, אשר חילוף זה נעשה על ידי כפילות השם הוי"ה אות על אות, עד שנתחלף ונעשה מזה מקו"ם גשמי שמסתתר שם האור הגדול של השם הוי"ה.

הנה כי כן מטעם זה אנו מכנים את הקב"ה "מקום" כי הוא "מקומו של עולם", כי אנו רוצים לבטא בכך את גודל אמונתנו בה, כי אף שלמראית עין נראה המקום הגשמי בעולם כדבר חומרי שאין בו אור ה', אולם לא כן הדבר אלא אור ה' מסתתר בתוך המקום, שהרי המקום נוצר על ידי כפילות השם הוי"ה אות על אות שעולה מקו"ם, נמצא לפי זה כי הקב"ה מקומו של עולם מלוא כל הארץ כבודו, שמחיה את כל המקומות של הבריאה על ידי השם הוי"ה.

ומה מאד שמחתי למצוא סימוכין לרעיון זה כעין פירוש זה במשנתו הטהורה של ה"באר משה" להרה"ק רבי משה אליקים בריעה מקוזניץ בנו של ה"עבודת ישראל" זי"ע (פרשת שופטים ד"ה א"י וקמת ועלית) על הפסוק (דברים יז-ח):

"וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה'. דהנה הבורא יתברך ועצם שמו הוי"ה ברוך הוא, הוא אין סוף ובלתי מושג לשום נברא מהותו ועצמותו יתברך, ועם כל זה מחמת אהבת ישראל בכדי שיהיה להם קצת תפיסא באפס מה בעצם אלקותו כביכול, צמצם הוי"ה ב"ה שהוא אין סוף לבוא בצמצום תיבת מקו"ם, כנודע שי' פעמים י', ה' פעמים ה', ו' פעמים ו', ה' פעמים ה', בגימטריא מקו"ם, רמז שכביכול המציא מקום לעצם הויותו יתברך הבלתי מושג, בכדי שיהיו לישראל קצת תפיסא באפס מה בעצם כבודו ואלקותו יתברך.

וזהו מאמר הכתוב [וקמת] ועלית אל המקום, דהיינו להבורא יתברך כביכול שהוא מקומו של עולם, וצמצם כביכול שמו הוי"ה ברוך הוא לבוא במספר מקו"ם כנ"ל, וזהו אשר יבחר הוי"ה, רצונו לומר כנ"ל שזה בחר לו הוי"ה ברוך הוא לבוא בצמצום מספר מקו"ם, על כן תראה להתאמץ גם כן ולעלות ולהתנדב בהבורא יתברך מקומו של עולם אמן כן יהי רצון".

"ברוך כבוד ה' ממקומו"

ועתה בא וראה כי על פי האמור יפתח לנו פתח להבין נוסח הפייטן האלקי בקדושת כתר לשבתות וימים טובים, שפתח בשיח סוד שרפי קודש המקדישים את שם ה' (ישעיה ג-ג): "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו". ואנו ממשיכים לומר: "כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבוד להעריצו". ועל כך באה תשובת האופנים וחיות הקודש (יחזקאל ג-יב): "ברוך כבוד ה' ממקומו".

ולפי האמור יש לפרש המשך הדברים, כי השרפים אומרים שירה לפני הקב"ה: "קדוש קדוש קדוש ה' צבאות", אך למרות גודל קדושתו ופרישתו מכל עניני הגשם, "מלא כל הארץ כבודו", הוא מתלבש בכל הארץ אפילו במקומות הגשמיים. על כך אומר הפייטן: "כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבוד להעריצו", כלומר איה "מקום" כבודו בעולם החומרי שנוכל להעריצו ולגלות את כבודו. על כך משיבים האופנים וחיות הקודש: "ברוך כבוד ה' ממקומו" - כבוד השם הוי"ה מתגלה "ממקומו", מד' אותיות השם הוי"ה שיצרו אותיות מקו"ם, נמצא כי כל המקומות בעולם "מקומו" הוא, ובכל מקו"ם מתגלה "כבוד ה'".

מעתה יתבאר היטב מה שהזכיר יעקב אבינו שם "מקום" כשתיקן תפלת ערבית ככתוב: "ויפגע במקום", כי היות שתיקן תפלת ערבית להתפלל על חשכת הגלות, לכן התפלל לה' שאפילו בחשכת הגלות יזכרו בכל מקו"ם גלותם, כי שורשו של מקו"ם הוא מן השם הוי"ה מדת הרחמים, שקובע ברוב רחמיו וחסדיו לכל נברא מקומו ומעמדו, אלא שבגלות מסתתר השם הוי"ה בתוך השם מקו"ם, ועל ידי כוונה זו לייחד מקו"ם הגלות עם השם הוי"ה שממנו יוצא מספר מקו"ם, ממתיקים הדין של הגלות וממשיכים שם רחמים מהשם הוי"ה.

יש להביא סימוכין לכך מדברי ה"זרע קודש" בפרשתנו בלשון קדשו: "וזהו שנאמר ויפגע במקום, שהפגיעה והתפלה היה בשביל השי"ת שנקרא מקום, כאמרם ז"ל על שהוא יתברך שמו מקומו של עולם, וגם הוי"ה בהכא"ה גימטריא מקו"ם, י' פעמים י', ה' פעמים ה', ו' פעמים ו', ה' פעמים ה', גימטריא מקו"ם, ואמרו ז"ל (ברכות כו:): שכאן תיקן יעקב תפלת ערבית, מורה על התפלה שאנו מתפללין בעת הגלות הדומה ללילה, שצריך שתהיה בשבילו יתברך שמו".

נפלא להבין בזה מה שהזכירו חכמינו ז"ל כמה פעמים את התואר "מקום" בקשר לתפלה כמו ששינינו בגמרא (ברכות ז:): "כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו". וביאר האריז"ל ב"שער הכוונות" (דרושי העמידה דרוש ב): "וצריך שתכוין... שם הוי"ה אחד שהוא בגימטריא מקו"ם, והוא ענין שם הוי"ה על ידי הכאה באופן זה, י' פעמים י', ה' פעמים ה', ו' פעמים ו', ה' פעמים ה', הרי הכל בגימטריא הוא מקו"ם".

לפי האמור הביאור בזה, שצריך לכוון בתפלתו להקב"ה שנקרא "מקום" כי הוא "מקומו של עולם", שינחהו בדרך נכונה למצוא את מקומו ומעמדו בעולם, שיוכל להשלים תיקונו ושליחותו בעולם הזה מתוך הרחבת הדעת, ולכן צריך לכוון את השם הוי"ה אשר ממנו יוצא מספר מקו"ם, שיזכה למצוא את מקומו ומעמדו מתוך מדת הרחמים של השם הוי"ה.

יומתק לבאר בזה מה ששינינו במשנה (אבות פ"ב מי"ג): "וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא". כלומר: "אל תעש תפלתך קבע" - לקבוע להקב"ה בתפלתך שיעזור לך דוקא במקום זה, כי אולי הוא יתברך יודע שהגיע הזמן שתצליח במקום אחר יותר, "אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא", שירחם עליך "המקום ברוך הוא" למצוא את מקומך שאתה צריך לתקן אותו. ורמזו עוד באומרים: "אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא", - שתעורר רחמים מן השם הוי"ה שהוא "לפני המקום" - לפני אותיות מקו"ם שנוצרו מד' אותיות השם.